

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ МІЖМОВНИХ КОНТАКТІВ

Беспала Л. В.
Запорізький національний університет

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНОСТЕРЕОТИПІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ПОЛІЕТНІЧНОГО АРЕАЛУ

Принцип антропоцентризму у лінгвістичних дослідженнях сприяв їхній переорієнтації з вивчення суто лінгвальних явищ на виявлення культури народу-носія мови та його ментальності. Відтворений у мові спосіб сприйняття та концептуалізації світу відомий у різних концепціях під назвами "мовна картина світу" (Б. Серебренніков, Н. Сукаленко, Ю. Степанов, В. Маслова), "національна мовна картина світу" (І. Голубовська, Ю. Прохоров), "мовна модель світу" (Т. Цивьян), "наївна мовна модель світу" (Ю. Апресян).

Лексичний рівень мови є пріоритетним у дослідженні мовної картини світу, адже у словниковому складі найяскравіше віддзеркалюється світогляд народу та його культура. Цінні свідчення щодо мовної картини світу містить етнімікон, в якому вербалізовано етнокультурний досвід мовців. Називаючи себе, етнос проводить межу своєї культури, свого етнокультурного простору [3]. В етніміконі реалізується семіотична опозиція "свій-чужий" [7; 3; 4; 5; 9], що є однією з моделей концептуалізації та категоризації світу.

Ситуація зіткнення різних етнічних культур та ментальностей сприяє максимальній актуалізації етнокультурної опозиції "свій – чужий", наслідком дії якої є утворення різноманітних стереотипних уявлень, що знаходять своє відбиття у мовній картині світу.

Стереотип на сьогодні є об'єктом досліджень цілого комплексу дисциплін гуманітарного циклу (див. [1; 11]). У психології та етнології етнічний стереотип визначають як відносно стійке уявлення про моральні, розумові, фізичні якості, притаманні представникам різних етносів [13, 506; 12, 587]. У сучасній лінгвістиці під терміном "стереотип" розуміють стійке, мінімізовано-інваріантне, визначене національно-культурною специфікою уявлення [6, 179]. Мовний етностереотип визначається як вербально виражене узагальнення образів представників конкретних етнічних спільнот [8, 5]. Аналіз останніх досліджень та публікацій [3; 6; 8; 9; 14] свідчить про посилення інтересу лінгвістів до даної проблеми, актуальність якої зумовлена тим, що стереотип є одиницею ментально-лінгвального комплексу, фрагментом мовної картини світу.

Метою роботи є дослідження етностереотипів як наслідку реалізації опозиції

“свій – чужий” у мовній картині світу поліетнічного ареалу з урахуванням характеру контактування етносів та їх культур.

Об'єктом дослідження є етнотопонім англійської мови, поширеної на території країн Карибського регіону (СР), предметом – особливості вербальної репрезентації в картині світу Карибського регіону (КР) “Людини Етнічної”.

Завдання:

1) встановити характер кореляції між процесами етно- і культурогенезу на території КР та реалізацією опозиції “свій – чужий” в етнотопонімі СР;

2) з'ясувати засоби вербалізації етностереотипів та визначити їхнє місце у мовній картині світу поліетнічного ареалу.

Аналіз показав, що об'єктом позначення у мовній картині світу КР стали численні етнічні групи, що співіснують у даному ареалі, а саме: автохтони (*Amerindian, Arawak, Lokono, Carib*), нащадки африканських (*Afro, Afro-Creole, Afro-Caribbean, black, , nigger, congo, bungo*) та європейських народів (*white, backra, poor-white, mooshey, ecky-becky*), переселенців з Азії (*East Indian, coolie, Chink*); етнічні групи змішаного походження (*coloured, backra-nigger, chaben, dougla, royal, Black Carib*).

Етнотопонім СР свідчить про те, що модель категоризації “свій – чужий” у мовній картині світу КР має динамічний характер: домінуюча ознака в основі категоризації суспільства КР змінюється у процесі етно- та лінгвогенезу. Модель “свій – чужий” реалізується в англійській картині світу КР за рахунок опозицій WHITE vs BLACK, WEST INDIAN vs EAST INDIAN, CARIBBEAN vs NON-CARIBBEAN.

У XVII ст. етнічний склад КР представлений переважно народами європейського та африканського походження. Домінуючою ознакою категоризації на даному етапі є расова приналежність, що призводить до опозиції WHITE vs BLACK. Дана опозиція реалізується через низку антонімічних ознак: “powerful vs inferior”, “civilized vs wild”, “educated vs ignorant” (пор.: *white people* “authority, elite class, the government” vs *black* “wickidness, laziness, any evil characteristics traditionally associated with African slaves”). Зазначені стереотипи відбивають етноцентричність англійської картини світу КР, суб'єктом (термін Серебрєннікова [10, 32]) якої на даному етапі її формування є представники “білої” раси.

XVIII ст. відбувається зсув в опозиції “свій – чужий” від расової до локальної ознаки, що пов'язане з прибуттям до КР азійських народів. *East Indian* мігрують до КР тоді, коли етнічний склад регіону вже був певною мірою сформованим, тому *East Indian* у мовній картині світу протиставляється місцевому населенню *West Indian*. На даному етапі опозиція “свій – чужий” корелює з протиставленням “захід – схід”, що відображено у внутрішній формі етнотопонімів WEST INDIAN vs EAST INDIAN. *East Indian* стереотипізуються в англійській картині світу КР як “false people”. Опозиція “ми – справжні люди” vs “інші – несправжні люди” вважається універсальною [7, 5]. У мовній картині світу КР вона актуалізується у вживанні етнотопоніма *coolie* “an East Indian person” у значенні “false, inferior”, зокрема, у численних флористичних назвах: *coolie-pawpaw* < СР *coolie* (suggesting an inferior type of or false *pawpaw*) + СР *pawpaw* (a kind of fruit); *konn-kouli* < FrCr *kokom* < Fr *cocombre* “cucumber” + СР *coolie* (false cucumber); *potte-coolie* < Fr *potte* “apple” + СР *coolie*.

На сучасному етапі антиномія “свій – чужий” є актуальною у протиставленні CARIBBEAN vs NON-CARIBBEAN, що у СР реалізується переважно за рахунок опозиції *creole vs English*. Дані етнотопоніми є засобом вербалізації антонімічних ознак “native” vs “imported” (пор.: *creole coffee* “a native bush” vs *English apple* “imported

European apple”, *English potato* “the potato originally imported from England” та ін.). Одиниця *creole* вживалася представниками африканських народів на ранніх етапах міграції у значенні “born in the Indies”. Даний етнонім у різні часи позначає нащадків африканських народів, етносів європейського та африкано-європейського походження. На сьогодні *creole* визначається як “the term in all its senses connotes New World, especially Caribbean Anglophone, family, stock, breed, and thence quality”. Одиниця *creole* є засобом самоідентифікації мешканців КР, наголошує не тільки на спільності походження, а й на єдності культури. *English*, навпаки, асоціюється з привнесеним, нерідним (пор.: *creolize* “to develop marked Caribbean characteristics” vs *Englishified* “urbanized, westernized”).

Мовна реалізація етностереотипів здійснюється різноманітними засобами [8, 5–10; 3, 62–67], серед яких: внутрішня форма етнонімів, словотворчі та семантичні відетнонімічні деривати, конотативний фон імені, паремія з етнокомпонентом.

У внутрішній формі етнонімів реалізація етностереотипів відбувається шляхом вибору певної ономасіологічної моделі, а також вербалізації стереотипізованої ознаки у структурі одиниці. Внутрішня форма етнонімів СЕ свідчить про те, що в англійській картині світу КБ вербалізації підлягають такі ознаки етносу, як (а) походження (*East Indian, Frenchie*), (б) зовнішні риси (*black, white, brown, clear-skinned*), (в) статус (*gwo bourg* “a very well-to-do upper-class property owner” < Fr *gros bourge* “big chap”, *royal* “a person of mixed Black and other parentage” < Sp *real* “a coin of the lowest value”), (г) психічні та культурні особливості (*bungo* < Af (Hausa) *bungu* “ignorant lout”).

У внутрішній формі етнонімів, що позначають нащадків європейців вербалізації підлягає ознака “educated”: *backra* “a white person especially a white man” < Af *mba* “all, the whole”+ Af *kara* “encompass, master, understand”. У внутрішній формі деяких етнонімів, що позначають африканців, вербалізації підлягає ознака “ignorant”: *bungo* < Af (Hausa) *bungu* “ignorant lout”.

Ономасіологічні моделі, за якими відбувається номінація етносів, виявилися такими: етнонім₁ → етнонім₂ (*French* > *Frenchie*, *Spaniard* > *pania*), антропонім → етнонім (*John* > *backra-johnie*), гіперонім зі значенням “людина” → етнонім (*Arawak Lokono* “people” > *Lokono*, *Carib karinha* “person” > *Carib*), зоонім → етнонім (*Hin dogalaa* “hybrid, mongrel” > *dougla*), топонім → етнонім (*India* > *East Indian*, *Haiti* > *Haitian*), колоратив → етнонім (*black* > *black*). Модель топонім → етнонім є домінуючою та відбиває наявність у свідомості носіїв мови стійких зв’язків між етносом та його етнічною територією. Зазначимо, що модель зоонім → етнонім характерна для номінації народів змішаного етнічного походження та імплікує ознаку “of mixed descent”: *chaben* “a person of mixed African and European descent” < Fr Cr *chabin* “the animal thought to be a cross between a sheep and a goat”; *dougla* “a person of mixed African and Indian (sometimes Chinese) parentage” < Hin *dogalaa* “hybrid, mongrel”.

Стереотипний образ етносу сприяє утворенню культурних конотацій у структурі лексичного значення відповідних етнонімів. Вектор даних конотацій (позитивний / негативний) визначає кореляцію етнонімів з іншими явищами дійсності, що сприяє розширенню одиницею своєї смислової бази. Семантична деривація відбувається під впливом актуалізації певного стереотипного уявлення, що співвідноситься з образом етносу.

Актуалізація ознак “wild” та “ignorant” в образі *black*, призводить до апелювання до численних негативних якостей, про що свідчать семантичні деривати та різноманітні відетнонімічні композити: *congo* “black, rough-looking, poor and generally uninformed”,

niggergram “a piece of unworthy, mean, or silly gossip; a stupid rumour”, *niggermouth* “the most untrustworthy kind of rumor”, *bungo-toughy* “a little ruffian”.

Назви, що корелюють з етносом *white*, набувають значень “authority”, “elite”, що пов’язано з актуалізацією стереотипної ознаки “powerful”: *white people* “authority, elite class, the government”, *backra* “a person, whether white or not, who is in a position of great authority”. Актуалізація ознаки “snobbish”, що також стереотипізується в образі білої людини, сприяє зсуву у конотативному ореолі етнономінацій з компонентом *backra* у бік негативного модусу, що позначається на подальшому семантичному розвитку одиниць: *backra* “a white person” > [derogatory] “a person more nearly white than black, especially one who despises black people”, *backra missy* “the daughter of a sugar planter” > [derogatory] “any snobbish young lady”. Негативний стереотипні уявлення вербалізовано також у паремії: *When blackman t[h]ief he/him t[h]ief half-a-bit, when backra t[h]ief he/him t[h]ief whole estate* [цит. за: 15, 61].

Висновки. Етнокультурна опозиція “свій – чужий” у мовній картині світу КР має динамічний характер (расова → локативна → культурна), що зумовлено особливостями перебігу процесів енто- та культурогенезу, поступовим залученням до етносистеми КР різних етнічних груп, зіткненням різних культур та ментальностей, формуванням спільного культурного простору. Вербальний образ етнічної групи ґрунтується на стереотипних уявленнях, місцем збереження яких є внутрішня форма етнонімів, конотативний фон імені, відетнонімічні деривати, паремія з етнокомпонентом.

Етнічні стереотипи є лише одним із фрагментів картини світу КР, що знайшли своє відбиття у СЕ. Метою подальших досліджень є виявлення та аналіз інших компонентів карибської англомовної картини світу.

Л і т е р а т у р а :

1. Гріценко І. П. Етнокультурний стереотип як феномен культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук. : спец. 09.00.04 “Філософська антропологія, філософія культури” / І. П. Гріценко. – Сімферополь, 2004. – 20 с.
2. Исаев М. И. Словарь этнолингвистических понятий и терминов / М. И. Исаев / Ин-т языкознания РАН : РА естеств. наук. – 2-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 200 с.
3. Кашкин В. Б. Этнонимы и территория национальной души / В. Б. Кашкин, С. Пейхенен // Русское и финское коммуникативное поведение. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – Вып. 1. – С. 62–70.
4. Козлова Т. О. Принципы описания и интерпретации этнонимикона / Т. О. Козлова, А. В. Беляева // Вісник ЗДУ. Сер.: Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗДУ, 2004. – № 1. – С. 84–91.
5. Козлова Т. О. Фактор національної свідомості та формування соціальних номінів / Т. О. Козлова // Вісник ЗДУ. Сер.: Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001 – № 1. – С. 84–88.
6. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
7. Крюков М. В. “Люди”, “настоящие люди” (к проблеме исторической типологии этнических самоназваний) / М. В. Крюков // Этническая ономастика: сб. ст. / отв. ред. Р. Ш. Джарылгасинова, В. А. Никонов. – М. : Наука, 1984. – С. 6–10.
8. Потапова О. В. Языковые этнические стереотипы и их представление в белорусской, русской и польской лексикографии XIX века: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / О. В. Потапова. – Мн., 2005. – 17 с.
9. Прус С. И. Колористические этнонимы в современном английском языке / С. И. Прус // Нова філологія. – Запоріжжя, 2006 : ЗНУ. – Вип. 25. – С. 70–75.
10. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
11. Сазанович Л. В. Дослідження проблеми стереотипізації в сучасній інтердисциплінарній науковій парадигмі / Л. В. Сазанович // Держава і регіони. Серія : Гуманітарні науки. – Запоріжжя, 2007. – № 1 – С. 57–60.
12. Тавадов Г. Т. Этнология: Современный словарь-справочник / Г. Т. Тавадов. – М. : АНО “Диалог культур”,

2007. – 704 с.

13. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / В. Б. Шапар. – Харків : Прапор, 2004. – 640 с.
14. Юнацька А. Б. Вербалізація стереотипів іспаномовної культури в американському варіанті англійської мови : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. Б. Юнацька. – Запоріжжя, 2006. – 213 с.
15. Dictionary of Caribbean English Usage / ed. by R. Allsopp – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 699 p.

*Голубовська І. О.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЗІСТАВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Як відомо, на межі тисячоліть відбулася докорінна зміна базисної науково-лінгвістичної та гуманітарної парадигми, коли системно-структурна парадигма поступила місцем парадигмі антропоцентричній, функціональній, яка повернула людині статус “міри всіх речей” та поставила її у центр Світобудови. Лінгвокультурологія – міждисциплінарна галузь лінгвістичного знання, у рамках якої вивчається система морально-етичних та естетичних цінностей, зафіксована у тій або тій мові. У зіставній (контрастивній) лінгвокультурології досліджується культурно значуща інформація, яка має або універсальний, або національно-специфічний для зіставлюваних мов характер.

Типовим об’єктом для зіставних лінгвокультурологічних розвідок останнього часу виступають національно-мовні картини світу. У більшості досліджень поняття мовної картини світу як втілення національної ментальності певного етносу все ще співвідноситься насамперед з лексико-семантичним рівнем мовної системи. Такий підхід, як видається, сягає корінням у дослідницькі пріоритети 70-х – 80-х років минулого століття, коли головним об’єктом уваги фахівців виступали лексико-семантичні поля (ЛСП), лексико-семантичні групи (ЛСГ), тематичні групи (ТГ), існування яких підтверджувало тоді ще гіпотезу про системність лексичного рівня мови, а в разі зіставного вивчення цих мовних феноменів демонструвало національну автентичність структурації семантичного простору порівнюваних мов. У сучасній українській зіставній лінгвокультурології такий підхід заявлений монографією В. М. Манакіна [8], де на матеріалі головним чином слов’янських та інших європейських мов продемонстровано реалізацію національних відмінностей на лексичному рівні мови. У контексті ідей проф. В. М. Манакіна виконано низку дисертаційних праць, з-поміж яких варто відзначити дисертацію А. М. Барабулі [1], де явище конотації розглядається насамперед як генеруюче щодо створення національно-мовних картин світу двох мов (української та англійської), що зіставляються під лінгвокультурологічним кутом зору. Вперше в українській зіставній лінгвістиці було подано “діючу” модель міжмовного вивчення лексичних конотацій, що реалізуються у фразеологізмах, пареміях, жаргонізмах та okazіоналізмах двох зіставлюваних мов. Автор подає фрейм аналізу особливостей виникнення, вираження та реалізації конотацій лексем-фітонімів української та англійської мов із урахуванням суто мовних (внутрішніх) та позамовних (історико-культурних та психологічних) чинників. Плідним, на мій погляд, саме для зіставних досліджень явища конотації є впровадження поняття